

„CEASUL POGORĂRII DUHULUI SFÂNT“ ÎN OPERA EMINESCIANĂ

Conf. univ. dr. Virgil Nistru Țigănuș

Pentru poezii români, triumful binelui și al frumuseții creștine - Ceasul Pogorării Duhului Sfânt - reprezintă un proiect genial al entuziasmului creator în fața armoniei cosmice, al înțelegerii profunde a Simbolului credinței. Optimismul teologic și răspunderea sensibilă (etern omenească) conduc la problematizarea vieții spirituale.

Morala superioară a scrisului lui *Mihai Eminescu* (20 decembrie 1849/15 ianuarie 1850 - 15 iunie 1889), recunoscută mai întâi de către Titu Maiorescu, receptată apoi și restituită cu inocență întregitoare de către tânărul ardelean Elie Cristea, viitorul ierarh al Unirii celei Mari și Patriarh al României - în teza de doctorat susținută în 1895, la Universitatea din Budapesta - este urmarea unei ample construcții ideatice, în care datele ontice se întâlnesc cu preceptele universale ale creștinismului. Poezia eminesciană irumpe - încă de la debutul în „Convorbiri literare“ - din tensiunea superioară a întrebărilor deschise spre ilimitat. Relevantă este fenomenala intensificare a emoției poetice pe o „via mistică“ a valorilor nedestăinuite ale Cosmosului - până la împlinirea crezului că, împreună cu virtuțile și cu alunecările sale, omul poate fi primit, cu toate vârstele creației, „în nemărginirea gândului“. Ea a fost susținută, în plan artistic, de spectre ale plasticității și muzicalității prozodice (idee susținută de G. Ibrăileanu, Ladislau Galdi și, recent, de dl prof. Adrian Voica) ale unei limbi române exemplare, cu o autoritate estetică sporită de metafore singularizatoare. Acest „geniu cuprins de *lumea ideală*“ (T. Maiorescu) a mărturisit cu convingere credința în „Dumnezeul păcii și al luminii“ (ms. 2255), subliniind că „Dumnezeu și adevărul sunt identici“ (ms. 2267), „Prin rugăciune și umilință se întărește mușchiul inimii noastre, de putem suporta durerea“ (ms. 2275B).

De la canonicul Al. Grama (1891), colegul de generație al poetului, până la influentele voci „contestatoare“ din preajma anilor 2000 (surprinse și în culegerea *Cazul Eminescu*, Ed. Paralela 45, Pitești), poezia lui Mihai Eminescu a fost trecută prin vânturi: de la impudica idolatrie - la interesata hulă. Dacă adevărata poezie este *vis*, atunci, spiritul ei înprospătează neobosit valurile de vreme. Desigur, titrați registratori comparațiști au consemnat sau, după caz, au abolit confluențele creației eminesciene cu elaborările gândirii extrem orientale etc. Este, credem, o problemă de bun-simț aceea de a recunoaște că fiul lui Gheorghe Eminovici și al Ralucăi Iurașcu (în a cărei familie existau mai multe suflete închinată vieții monastice), copilul-pelerin la Agafon, cititorul istorioarelor moralizatoare din „calendare“, audientul entuziast al lecțiilor de „Teologie dogmatică“ și „Învățătură ortodoxă“, studentul vienez care „punea religiozitatea“, cum își amintea Ioan Slavici, „mai presus de toate“ și, mai apoi, tânărul intelectual care aducea - la ceasul elegiac al veacului de la răpirea, prin ticăloșire, a Bucovinei - „cărți vechi, precum psaltiri, ceasloave, biblii“, după cum scrie Th. Ștefanelli, cel care, în pragul grăbitului său apus, cerea unui duhovnic nemțean să nu fie lăsat numai pământului, ci și „Luminii line“ și a cărui zestre umilă, risipită printre manuscrise, cuprindea un Acatist, mineie și o culegere psaltică, Mihai Eminescu - nu a „răsturnat“ în nici un fel gândirea tradițională, nu a „inventat“ fraze amăgitoare în „noaptea neagră de furtune - acoperită“ (*Înger și demon*) și nu a crezut „nici în Buddha-Sakya-Muni“, cu atât mai puțin în prezumtivele dogme „universaliste“. Mihai Eminescu reprezintă o sinteză a gândirii secolului său, în care spiritul național se deschidea spre înțelegerea postulatelor „sofianice“ - adică a profetiilor biblice, a jelaniei psaltice, a răzvrătirii împotriva urâtirii ființei - prin iubirea de tot și prin trăirea romantică a tainelor Universului. Deși o recentă antologie consemnează prezența unor simboluri creștine în 61 de texte eminesciene, credem că „ordinea“ duhovnicească poate fi probată în majoritatea creațiilor (inclusiv în cele dramatice, în publicistică și chiar în corespondență). „Este necesar ca omul să aibă *conștiința că-i lipsește ceva*, spunea filozoful clujean D.D. Roșca, pentru ca să caute a depăși starea de fapt“. Acest sentiment l-am descifrat în creația eminesciană, încercând, alături de studenții noștri, să explorăm cu răbdare confruntările între diversele (și subtilele) programe ale unor entități confesionale, camuflate sau nu, și apologetica creștină. Nu vom înceta să contemplăm misterul întrupării poporului român în Biserica dreptei

credințe. Precum umilii rugători din „parabola vameșului“, nu am modelat cuvintele, nu am hrănit conflicte livrești. Recunoaștem o dată cu poetul că: „... atâtea lucruri sfinte/Peste-ntunericul vieții/Ai revărsat, Părinte...“ În definierea poetică a lui Dumnezeu, Mihai Eminescu pare a vorbi cu glasul Sf. Ioan Casian („Toate ale Tatălui meu sunt ale mele“): „*Dumnezeu*. El are predicabilele celor trei categorii ale gândirii noastre. *El* e pretutindeni - are spațiul; *El* e etern - are timpul; *El* e atotputernic, dispune de întreaga energie a Universului. Omul e după asemănarea Lui“ (ms. 2267). Aceasta este, cum arăta Nichifor Crainic, ipostaza prezenței Domnului în imensitatea lumii zidite de El. Cealaltă certitudine este trăirea harică a fiecărui om în dreapta credință. Lumea văzută (și în „zvон de Liturghie“) se orânduiește depământenizat, prin rugăciune, către lumea cea nevăzută.

Nașterea, Creația dumnezeiască, se reflectă în poemele *Rugăciunea unui Dac* (în legătură cu acest text, preotul prof. cernăuțean Domnițian Spănu supralicita influența biblică, în timp ce unii analiști moderni „văd“ aici o formă de confruntare cu divinitatea), *Scrisoarea I*, *Dumnezeu și om*, *Luceafărul* ș.a. Domnul credinței din *Rugăciunea unui Dac* (1879) se află în afara duratei reale și stăpânește „sâmburul lumii“: „Pe când nu era moarte, nimic nemuritor/Nici sâmburul luminii de viață dătător/Nu era azi, nici mâine, nici ieri, nici totdeauna,/Căci unul erau toate și totul era una;/Pe când pământul, cerul, văzduhul, lumea toată/Erau din rândul celor ce n-au fost niciodată...“

În căutarea biografiei aceluia „râu curgător pe suprafața căruia sunt suspendate umbrele din «illo tempore»“, Mihai Eminescu exprimă contingente metaforice prin care postulează poetic învățătura Sfintei Scripturi. Înainte de a revedea „mecanica“ interioară a *Scrisorii I* (1881), se cuvine să reamintim opinia lui Lucian Blaga în legătură cu presupusele „împrumuturi“ din gândirea buddhistă sau din aceea schopenhaueriană, opinie la care serii de cărturari (de la publicarea, în 1936, a eseului *Spațiul mioritic*) au aderat cu bună-credință: „Prea puțini și-au dat seama că *aceste împrumuturi nu devin constitutive pentru personalitatea lui Eminescu, ci rămân elemente de conștiință suprapuse, prin natura lor poate tocmai contrare substanței sufletești intime a poetului*“ (s.n.).

Față de *Imnul creațiunii vedice* (tălmăcit dintr-un izvor german), imaginea eminesciană a nașterii lumilor arhetipale este în plan metaforic - superioară: „... El devine Tatăl.../De-atunci, negura eternă se desface în fâșii/De atunci răsare lumea, lună, soare...“

Se știe că „Facerea“ nu cunoaște vreme. Ea are ca izvor îndreptarea grijii cerești asupra lipsei, a golului (de ființă, de viață) și se manifestă prin neconținută dragoste de a dăruia tuturor suflul divin. Astfel, pe „stema“ cerului poetic eminescian apar: „Creatorul și creaturile“, „eterna pace“, „lumea și vecia“. În mod neașteptat, Pompiliu Constantinescu (care era prețuit de Tudor Arghezi pentru receptarea „consubstanțială“ teologică a psalmilor) vedea în metafora cosmogonică eminesciană „o pierdere“ a divinității: „Eminescu e un poet păgân; geneza din viziunea «bătrânului dascăl» nu este prezidată de Duhul Sfânt; Universul se întrupează dintr-un misterios impuls al voinței lui însăși, organizându-se într-un sistem planetar spontan cristalizat“ - preciza scepticul „Sainte-Just“ autohton - pentru a conchide: „păgânismul eminescian ne taie orice punte posibilă spre altă lume și afirmă cu tenacitate o moarte categorică, definitivă“.

Lumea - scară a mântuirii - este o imagine (semnificație - designație - sens) care se răsfrânge asupra întregii creații eminesciene. Dacă admitem punctul de vedere exprimat de filozoful Constantin Noica („Există o textură a ființei, poate un model al ei sau chiar un arhetip, pe care-l aproximează tot timpul gândirea noastră implicită, ...ființa ne apare nouă drept complexă, nu numai în afară, prin arborescența și ramificațiile în zone ontologice diferite, ci și prin structura ei lăuntrică...“), înseamnă că numenul „*pătruns de sine însuși*“ rămâne o formă a gândirii nepătrunse de mintea omenească. Senectul „Sărman Dionis“ - „într-un calcul fără capăt“ și printr-un „dor nemărginit“ de viețuire spiritualizată - ajunge să distingă lumina „Celui Nepătruns“. Poetul confruntă imaginile și stabilește echivalențele acestei *Lumini reflectate* poli-dric: „*roiuri luminoase*“ (*Scrisoarea I*), „*sâmburul luminii*“ (*Rugăciunea unui Dac*), „Vedea, ca-n ziua cea dintâi,/Cum izvorau lumine/Cum izvorând îl înconșor/ Ca niște mări...“ (*Luceafărul*). Lumina primordială se așază în „roiuri“ pe vultele unei spirale (scări). Dar, în labirintul scriiturii, ea se poate risipi printre orbitele lumii, în „predicația“ înnegurării sufletelor (Sf. Ioan Teologul avea să avertizeze încă la sfârșitul primului secol: „... *s-a făcut cutremur mare, soarele s-a făcut negru ca un sac de păr și luna întreagă s-a făcut ca sângele. Și stelele cerului au căzut pe pământ, precum smochinul își leapădă smochinele sale verzi, când este zguduit de vijelie.. Iar cerul s-a dat în lături ca o carte de piele...*“ (Apocalipsa 6, 13-14). Toate acestea vor fi aievea, crede poetul, dacă Legea sacră va fi înlocuită de „combinații iluzorii“, de „încurcate sofisme“ și, mai ales, de trufie: „Mulți copii bătrâni crezut-au cum că ei guvernă lume...“

Poemul *Memento mori* (1872) poate fi considerat și o mărturie ome-nească asupra învățăturilor desprinse din *Ecleziast* și din *Apocalipsa* Sf. Ioan Teologul. Dacă Domnul a pus - cu dragoste - în om „nemărginire“, rezultă că el se va bucura de „evii întregi de cugetare“, de „râuri de stele“, de „ramure de raze“, de „soarele divin“, de „apă vie“. (Apa sfântă din „lacul“ înveșnicirii/ „E o picătură-n vinul poeziei“). Acest relief se structurează pe „ramurile“ timpului „lângă chipul unei flori“. Însă, în ceasul greu al necredinței, „bolțile tăriei“ vor deveni „bolțile surpate“. Reflectând la margine de timpuri, în lumea sa de euforii și transparențe, poetul („*un grăunte de-ndoială mestecat în adevăruri*“), moștenitor al simbolurilor „cugetării sacre“ (*Epigonii*), vrea să cuprindă, în fuga clipei, aurora Provi-denței. A citit, „în cruciș și-n curmeziș“, despre armonia caldă a începutu-rilor, despre „Hieroglifele din Arabia pustie“, despre religiile popoarelor „antice în al Asiei pământ“ (cu „idola“ lor mută), despre muntele babilonic („stâncă pe stâncă, mur pe mur“). Zădărnicia nu e întotdeauna neliniștitoare. Dumnezeu scrie „mai dinainte a istoriei gândire“. Fără început, fără sfârșit, El e pretutindeni „pe cerul cugetării“. În liniștea inițiativă, numai „Credința zugrăvește icoanele“ (*Melancolie*), (orizonturile lor neobosite fuzionează cu orizonturile poetului). Imagistica eminesciană depășește existențiala „legătură cu sinele“.

Cufundat mai curând în „ceruri nalte“ (*Floare albastră*), Mihai Emi-nescu „a trebuit“ - cum scrie părintele arhieru-poet Bartolomeu Anania - „să se sacrifice pe sine însuși pentru îndeplinirea destinului său, ceea ce-l ridică pe culmile unei înțelegeri mesianice (...) Adevăratul Eminescu trebuie căutat în focarele sale lirice“. Așadar, un „Dante valah“ se află în rugăciune pentru neamul său - pe întregul „arc“ al vieții: de la Botezul creștinesc - la tărâmul unde „oara de iubire“ se schimbă în „candelă“ cernită.

Această rugăciune românească nu este un clișeu și nu fixează o formulă rituală. Sufletul rugătorului-mag întârzie, mai întâi, lângă pruncul ce primește Taina Botezului, reflectată în basmul versificat *Miron și frumoasa fără corp* (1875): „IV.28. L-a spălatu-l, pieptănatu-l/La botez l-a dus pe micul,/La icoane l-a-nchinatu-l,/Un diac citi tipicul/Când pe el veni botezul,/Îl trecu auzul, văzul,/Nici că-i pasă lui săracul,/Că nănașa spune Crezul...“ Totul amintește de întemeierea bethleenă: „Cărții vechi, roase de molii, cu păreții afumați/I-am deschis unsele pagini, cu-a lor litere bătrâne/.../Dar pe pagi-na din urmă... Te-am văzut născut în paie.../Tu, Christoase...“ (*Dumnezeu*

și om, 1873). Un realism poetic înalt îl ajută pe Mihai Eminescu să nu-și copleșească, cu un limbaj „de stradă”, icoanele fluide. El nu năzuiește spre „desăvârșiri” iluzorii, precum acei artiști care „pe pânză Te aruncă, ori în marmură Te taie...”

„Cercetările mai noi în filozofie - scria recent Aurel Petrescu - vorbesc de un «subconștient colectiv» (sintagma lui Carl Gustav Jung). Și acest «subconștient colectiv» este conjugabil cu înțelesul ecumenic al Ortodoxiei”.

Generația care avea să reformeze viața socială a Europei secolului al XIX-lea (și nu întâmplător ne gândim la *mistica idealului național*) credea în „salvarea colectivă” a neamului. Eminescu a esențializat rolul scripturilor în viața creștină a românilor și a exprimat poetic apropierea isihastă dintre rațiune și inimă.

„*Realitatea*, scrie Pavel Evdokimov, *înseamnă a fi*”. Deci, nu e de ajuns să ai rugăciunea, trebuie să fii rugăciune întrupată. Dumnezeu coboară în sufletul aflat în rugăciune, sufletul se înalță la Dumnezeu. „Noi ce din mila Sfântului/umbră facem pământului” - iată un distih-portret al ființei românești împlinit în *Rugăciunea* eminesciană către Maica Domnului. Muntele rugăciunii este același, dar glasul cerând mântuire e pătruns de naturalețea doinei, în dorită regăsire de sine, asemenea dramului de lumină în care palpită veșnicia. Lângă firul de foc din „grija schitului” (a cărui primă relicvă este desprinsă din viața voievodului Ștefan, „atlet al creștinătății”), poetul povestește „Luceafărului mărilor” colindul ridicării la ideal: „Înalță-ne, ne mântuie/Privirea-adorată/Asupra-ne coboară/O, Maică Preacurată/Și pururea Fecioară,/Marie!” (*Rugăciune* - în poemul *Tut twan asi = Acela ești Tu*, 1879). Intuind imponderabilele metafore eminesciene, Aron Cotruș îl numește pe autorul *Scrisorilor* - „crai/pe-un împărătesc și furtunatic grai/tăcerilor noastre de veacuri, ca nimeni niciodată/ glas ai venit să le dai...”

În cele patru nobile ipostaze ale fericiților „făcători de pace” din *Scrisoarea III* („sol de pace”, „bună pace”, „suntem pe pace”, „de e pace”) se reîntrupează poetic semnul Sfintei Cruci bizantine (despre care autorul lucrării *Rugăciunea în Biserica de Răsărit*, înainte pomenit, spune că reprezintă „un cântar al dreptății”, sintagmă ce se rostește și în *Troparul Ceasului al nouălea*. Într-o geografie sacră, Mihai Eminescu imaginează apele cuprinzătoare ale Epifaniei și pământul Sfântului Mormânt al „Începătorului de vremuri” - pentru a recompune chipul voievodului creștin Mircea cel Bătrân. Cuvântul năvălitorului îl răstignește pe crucea suferinței

poporului său: „*Să nu schimb a ta coroană într-o ramură de spini*“. Mihai Eminescu insistă asupra acestei construcții metaforice raportate la numele lui Iisus, „stea de pace“. În întreg Imperiul Otoman, creștinii nu aveau învoirea de a asculta (începând cu al doilea mileniu) clopotele sfintelor locașuri. Românii nu s-au supus niciodată acestui ordin. De aceea, rugându-se pentru canonitul „biet român“, poetul este încredințat că, peste negurile feluritelor asupriri, sacrele ecouri ale clopotelor se vor auzi în această patrie definitivă „ziua-ntreagă, noaptea-ntreagă/Doar s-a-ndura Dumnezeu...“ (*Doina*, 1883). În secolul al XIX-lea, mai curând hegelian decât „pozitivist“, constituit ca reper matricial al culturii noastre moderne, scriitorii își acopereau adesea gândurile cu imagini din chinovia mărginită de apele baptismale ale patriei. Altminteri - credeau ei - nu vom reuși a înțelege miracolul Creației și - în împietririle noastre - nu ne va rămâne decât să-i cerem Părintelui ceresc în graiul „preotului deșteptării“: „Decât o viață moartă, un negru vis de jale/Mai bine stinge, Doamne, viața ginții mele...“ (*Andrei Mureșanu*, 1872). Verbele credinței se desprind din arborele de semne al „străvechii Evanghelii“, aducând revelația: „Deodată-n negre ziduri lumina dă năvală“ (*Învierea*, 1878). Așa cum scrie părintele Bartolomeu Anania, care comentează poemul eminescian al biruinței asupra morții, „Troparul Învierii, preluat de poet, folosește verbul *a dărui* spre a traduce mișcarea mântuitoare a lui Hristos Cel înviat («Celor din morminte viață dăruindu-le»), cuvânt ce sugerează, desigur, că mântuirea nu este o răsplată, ci un dar divin. Eminescu însă îl preferă pe *a duce*, verb mult mai puternic, mai dinamic și - recunoaștem - mai adecvat substratului dogmatic: Hristos nu numai că le *dăruiește* celor morți viața (lumina), ci, mai mult, le-o *duce* El Însuși, Personal, prin actul Pogorării în iad. Nu știm dacă și în ce măsură Eminescu avea cunoștință de acest substrat. Dacă da, trebuie să-i presupunem și o cultură teologică; dacă nu, e sigur că a contemplat scena «Pogorării la neamuri» în vechile fresce bisericești și că a meditat îndelung asupra-i, ceea ce, până la urmă, tot teologie se cheamă“.

În primăvara anului 1881, Mihai Eminescu salută restrânsul anturaj al „Timpului“ cu *Cristos a înviat*. Dovedind o atenție spectralizată, proprie adevăratelor spirite religioase, el subliniază că doctrinele lui Buddha, Socrate, Laoz-Tzî, „deși asemănătoare cu învățămintele creștinismului, n-au avut atâta influență, n-au ridicat atâta pe om ca Evanghelia, această simplă și populară biografie a blândului Nazarinean, a Cărui inimă a fost străpunsă

de cele mai mari dureri morale și fizice, și nu pentru El, ci pentru binele și mântuirea altora... Astfel, a se sacrifica pe sine pentru semenii săi, nu din mândrie, nu din sentiment de datorie civică, ci din iubire, a rămas de atunci cea mai înaltă formă a existenței umane...”

Noi știm că credința eminesciană - atât cât i-o recunosc autorizații săi comentatori - vine și din structura mnemonică a ființei sale morale. Întrebării existențiale din poemul *Mureșan* („Viața noastră, oricât de slabă fie/ Îndeplinește în lume o solie?“) i se poate răspunde cu o sintagmă poetică inspirată de *Simbolul credinței*, rostit mai întâi în Niceea primului mileniu creștin: „*E Lumină din Lumină/Dumnezeu...*”.

Imaginea *Luminii line* (simbolul ce susține neînsemnata noastră lucrare în marginea istoriei poeziei religioase române) ajunge în lirică, precum am mai arătat, datorită *Sfântului Antinoghen Martirul*, episcopul din Sevasta (chemat la cele veșnice la începutul secolului al IV-lea, în 303 sau 311), despre care în același veac, al „cântărilor“, a vorbit Sf. Vasile cel Mare (în lucrarea *Despre Sf. Duh*). Părintele prof. dr. Ene Braniște, în tratatul de *Liturgică generală*, dovedește că minunatul imn al Vecerniei aparține nu patriarhului Sofronie al Ierusalimului (înveșnicit la anul 638), ci martirului Antinoghen (celebrat de ortodocși la 16 iulie), a cărui viață a fost ridicată în timpul persecuțiilor lui Dioclețian. Din ampla explicație a părintelui prof. dr. Ene Braniște, se cuvine să înțelegem că „Lumină lină“ („Lumen jucundum“ - lumină aducătoare de bucurie) este un „*Imn specific al rugăciunii de seară*“, prin care creștinii aduc lui Dumnezeu „mulțumirea pentru sfeșnic“. „După cuprins, imnul *Lumină lină* are un caracter hristologic și totodată trinitar. El este adresat lui Hristos, Care este «Lumina cea lină» (aducătoare de bucurie) a slavei Tatălui ceresc - dar totodată afirmă, cu precizie, atât distincția celor trei persoane ale Sfintei Treimi, cât și unitatea lor în dumnezeire («lăudăm pe Tatăl, pe Fiul și pe Sf. Duh, Dumnezeu...»). De aceea, se crede că textul a fost alcătuit și introdus în serviciul liturgic pe vremea discuțiilor trinitare și hristologice, din veacurile al III-lea și al IV-lea. Textul acesta constituie, de altfel, un ecou fidel al celei mai vechi rugăciuni de mulțumire pentru Lumina de seară... În vechime, imnul se cânta în momentul când pe cer se ivea Luceafărul de seară, iar în biserici se aprindea (se aducea) sfeșnicul cu lumina menită să împraștie întunericul serii. Textul imnului vorbește de această lumină, de lumânarea sau sfeșnicul purtat înaintea preotului la vohodul sărbătorilor, dar mai ales ritul luminii

(sfeșnicului) din rânduiala Vecerniei unite cu Liturghia Darurilor mai înainte sfințite, în Păresimi («Văzând lumina cea de seară»). Lumina care apărea în mijlocul credincioșilor adunați pentru rugăciunea de seară era ca o prezență simbolică a Mântuitorului (Ioan - 8,12), iar rostirea sau cântarea imnului în acest moment voia să spună că în haosul și întunericul în care se zbătea omenirea din perioada Legii Vechi, așteptarea și venirea lui Mesia erau ca Luceafărul de seară (s.n.), ca o stea călăuzitoare, dătătoare de nădejde“.

Aflat „la marginea moșiilor divine“ (cum îl zugrăvește Nichifor Crainic), autorul *Odei (în metru antic)* își orientează versul spre traiectoria unor idei din textele fundamentale ale umanității. *Setea liniștii eterne, moartea morții și învierea vieții* sunt imagini ale contopirii cu marele val cosmic. Relevanță au ambele „mărimi“, tot astfel cum spectaculozitatea „cheilor“ de piatră ale unui râu și asprimea stâncilor înzestrează întreaga natură cu efigiile nobleței. Cum am putea crede că glasul poetului aparține unui necredincios (cum s-au pronunțat Tudor Vianu și Șerban Cioculescu)? Nu o dată, Eminescu a pledat pentru modelarea creștină a vieții neamului: „Pentru a fi buni, pentru a se respecta unii pe alții și a-și veni unul altuia în ajutor, (românii) au nevoie de religie“.

Nașterea și moartea, setea de repaus divin definesc *un mod de a exista și de a înțelege această existență*. Redescoperim în cea mai nouă tălmăcire a *Cărții lui Iov* (versiunea revizuită după *Septuaginta*, redactată și comentată de Î.P.S. Bartolomeu Anania) expresia condiției tragice venind din conștiința morții și a păcatului, dar și din eterna voință de purificare: „Să piară ziua-aceea în care m-am născut/Și noaptea care-a zis: un prunc se zămisli/Desiș de-ntunecime să fie ziua aceea;/De sus, din cer lumina pe ea să nu mai cadă!“ Am reluat acest „*cuvânt*“ pentru a verifica o afirmație a lui Emil Cioran care, în 1989 (când, jertfindu-se pentru adevăr, morală, libertate și pentru dreapta, nedespărțita credință, tinerii au strigat: „*Vom muri și vom fi liberi!*“), vedea în Oda eminesciană „expresia exasperată extremă a neantului valah“ și „nimbul înfrângerilor noastre“. Noi credem că lirismul lui Eminescu e vizionar. Pretutindeni, în textele profund reflexive, el îl caută pe Domnul părinților noștri cu ochii înduhovniciți - atât în suferință, cât și în bucurie. Iar această sublimă și, adesea, înlăcrimată voință de a se apropia de izvorul Luminilor (care veșnic alunecă în neștiutele - de către noi - ritmuri) se întemeiază prin redescoperirea - lângă „hotarul“ existenței - a Rugăciunii lui Iisus. „*Pe ziua de Sf. Voievozi la anul 1886*“ - a caligrafiat,

pe o filă de carte sfântă, un duhovnic care a oficiat o slujbă la bolnița Sf. Mănăstiri, „Înălțarea Domnului“ Neamț - „m-au chemat la Mănăstirea Neamțu, la bolniță și l-am spovedit și l-am împărțășit pe poetul Mihai Eminescu. Și a fost acolo și Ion Gheorghită din Crăcăoani, care acum este primar. Iar Mihai Eminescu era limpede la minte, numai tare posac și trist. Și mi-a sărutat mâna și a spus: „Părinte, să mă îngropați la țărmurile mării și să fie într-o mănăstire de maici și să ascult în fiecare sară, ca la Agafton, cum cântă «Lumină lină»“.

Astfel, într-un ceas de profundă cucernicie, în vatra unei străvechi mănăstiri (sub brazda căreia odihneau, până de curând, neștiute, moaștele unui sfânt monah dintr-un veac medieval, în locul unde va ucenici mai târziu cel ce avea să devină poetul sacerdot - Sfântul Ioan Iacob Hozevitul), Mihai Eminescu, tânărul pelerin întristat de drama lumii în care îi era dat să viețuiască, poetul covârșit de propria-i povară de gânduri, i-a mărturisit unui duhovnic, cu mult înainte de moarte, că sufletul său ar fi pregătit să ajungă în preajma vecerniilor monahicești. Această dorință e semnul unei încununări creștine. Până în acel ceas, neobosit, poetul cu glasul sihastru a slujit - oricât s-ar îndoii contestatorii sentimentului său religios - toate vârstele crinilor vieții și visului din „Grădina Maicii Domnului“. El a știut să privească peste „zidurile“ timpului său. Așa a descoperit Lumina lină a *Luceafărului de seară*. Î.P.S. dr. Antonie Plămădeală reamintește că din studiul manuscriselor eminesciene rezultă că *Luceafărul* „constituie expresia metaforică a Logosului întrupat, din prologul Evangheliei după Ioan, transpunere poetică de nimeni egalată niciodată“.

Dacă, în *Scrisoarea I*, „sâmburul Luminii“ („un punct“) a fost excesiv și surprinzător raportat (prin insistența unor comparațiști interesați de influențele extrem orientale) la principiul vedic al materialității cosmogonice, *Luceafărul* va cunoaște adevărata instrumentare hermeneutică atunci când se va demonstra că poemul reprezintă un act dintr-un amplu proiect spiritual. Proiecția lirică se voia integrată în paradigma de sensuri a Evangheliei ioanice. Poem al iubirii? O interpretare credibilă - desigur, dar, după nestematele șlefuite cu migala rânduiri tinereștilor vestiri ale erosului (*Floare albastră, Lacul, Dorința, Sonet III*), ar mai fi fost necesare sute de strofe (și numeroase variante!) spre a se redefini febrilul sentiment? Poem al morții? Al cărei morți: fragmentare, spirituale, imateriale, biologice? Tema thanatologică i-a inspirat cel dintâi text cernăuțean închinat lui Aron Pumnul și,

de aici înainte, poetul va privi peste undele destructurate ale vieții și peste „râul Selenei“, ajungând (în *Mortua est!* și *O, mamă...*) să se regăsească în arhetipul moarte-iubire. Poem al definirii genialității? Citatele din clasicii germani (acestea îl trimiteau - în exclusivitate - pe Mihai Eminescu, într-o dezolantă, limitată afiliere la „școala“ teutonă), „prizonieratul“ metaforei geniului (semnalată nu numai în manuscrise) îndreptățește, desigur, și o asemenea interpretare. Dar, chiar în 1872, anul în care viitorul poem *Luceafărul* intra în spectaculosul carusel al variantelor, Eminescu esențializa în șase versuri „biografia“ geniului, cel chemat la veghere cosmică dincolo de viață și de moarte: *Se bate miezul nopții în clopotul de-aramă...*

Luceafărul nu înmormântează nici una din aceste teme universale, dar uriașa muncă de un deceniu (deceniul „ajungerii la cer“, ca să preluăm fericita metaforă a unuia dintre marii săi contemporani) trimite - și ne bazăm pe argumentul bunului-simț și al logicii scrisului - la altceva. Pe măsură ce făptura i se învoldura sub umbrele timpului, talentul îi chema ființa gândurilor spre „departe“. „Departele“ (din *Peste vârfuri*, de pildă) este receptat sinergic, precum „transcendentul care coboară“ (L. Blaga). Nu repetăm un poncif când spunem că *Luceafărul* este o artă a poeziei (dincolo de alte determinări) și o icoană a iubirii de frumosul absolut (cu profiluri modelate de undulațiile luminii). Interpretarea unui mare teolog și, în același timp, a unui mare liric, părintele Bartolomeu Anania, călăuzește și corijează traectoria tezei noastre. Cele două „ascultări“ dumnezeiești ale teologului-poet îi îngăduie, credem, să desprindă păienjenișul așezat cu anii peste suavele semne (astăzi din ce în ce mai singuratice - prin agresiunea urâtului și prin fragmentarea ideilor în vorbirea în „versuri“) și să comenteze esența mistică a proiectului eminescian: „Că autorul *Luceafărului* cunoștea bine Biblia și că citise numeroase cărți bisericești, e fapt sigur. Că intelectul său era atras cu precădere de textele profunde, nu e nici o îndoială. Tot atât de învederată este și aspirația spiritului său către zonele absolutului, prezentă în întreaga operă. Ca atare, nu pentru un simplu divertisment va fi transcris el prologul Evangheliei a patra și nu puțin va fi meditat asupra deschiderii: «*La început a fost Cuvântul*». Eminescu nu putea să ignore că acest Cuvânt de la început, în mărturisirea creștină, nu era altceva decât Fiul, a doua persoană a Sfintei Treimi, de o ființă cu Tatăl «prin Carele toate s-au făcut». Așadar, Cuvântul e de aceeași esență cu Tatăl și participă la creație ca factor activ. Prologul ioanic însă mai are un pol: «*Și Cuvântul trup s-a făcut*». Prin urmare, la

început e vorba de Logosul primordial, născut din Tatăl mai înainte de timp, apoi de Logosul întrupat, născut din Fecioară prin Duhul Sfânt. Iisus Hristos are două naturi, dumnezeiască și omenească; prin cea dintâi participă la creație, prin cea de a doua, el devine accesibil oamenilor și participă la dramele acestora prin efectele lor: bucurie, întristare, milă, mânie, șovăire, suferință, moarte. Logosul întrupat se dăruie lumii fenomenale; de dragul ei devine *Lumina* tuturor (s.n.). În universul poemului eminescian, o întrebare crucială: îi aparține Hyperion naturii create, sau participă la natura divină necreată? Câteva variante ale *Luceafărului*, păstrate în manuscris, folosesc de câteva ori sintagma «*Lumină din Lumină*», evident, preluată din Simbolul credinței și cu trimitere directă la Logosul primordial. Dacă poetul nu a folosit-o și în textul definitiv, aceasta se lămurește prin tendința oricărei mari poezii de a evita explicitul și de a opta pentru implicit, în favoarea ambiguității artistice, cea care asigură deschiderea perpetuă a unei capodopere. În textul publicat însă e tot atât de limpede că Hyperion are aceeași natură cu a Tatălui. Domnul se referă la «*Cuvântul meu dintâi*», cel ce răsare „din genuni“ cu-ntreaga lume (nu o dată cu lumea, ci cu lumea după el). În zborul său înalt, Luceafărul vede „ca-n ziua cea dintâi/Cum izvorau lumine“, ca o amintire a părtașiei lui la creație (...). Se va fi gândit oare Eminescu la rugăciunea din Ghetsimani? Iisus-Omul șovăie în fața crucii și-i cere Tatălui, „dacă este cu puțință“, să nu fie răstignit. Tatăl însă tace... Locul Său e de-a dreapta Tatălui, *Lumina Lui* trebuie să vină din cer, unde urmează să-și redobândească slava de care s-a lipsit o vreme“.

Caracterul excepțional al acestei interpretări este condensat în glossa la ultimul tablou al poemului lui Mihai Eminescu: „Drama lui este aceea că nu-și poate părăsi condiția ipostatică. Este numai o dramă interioară, nu și o prăbușire tragică; din brațele și de sub alintările flăcăului, fata îl zărește iarăși, revenit pe cer, și-l cheamă din nou. *Logosul poate fi trădat*, dar nu uitat...“.

„Cum Dumnezeu cuprinde cu viața Lui cerească/Lumi, stele, timp și spațiu și-atomul nezărit,/Cum toate-s El și Dânsul în toate e cuprins,/Astfel tu vei fi mare ca gândul tău întins...“ (*Povestea magului călător în stele*). În grădinile Empireului, „chipul de lut“ poate aspira la ilimitarea icoanei Creatorului. Iată de ce „chipul de lut“ nu poate fi disprețuit de noi, după cum nu a fost ocultat de autorul *Luceafărului*. În *Oda (în metru antic)* - între „o moarte“ celestă și „o moarte“ a ideilor, poetul atribuie „chipului de

lut“ această traiectorie spre lumea formelor eterne: „*Ochii mei nălțam la steaua singurătății*“. Dar ce ar însemna drumul la „*steaua singurătății*“, fără rugăciunea „chipului de lut“? Fără îndoială - numai acela al cărui suflet e prins în „ars, nedemn pământ“ (cum va scrie Ion Barbu) îi este rânduit să mărturisească: „În faptă, lumea-i visul sufletului nostru. Nu există nici timp, nici spațiu, ele sunt numai în sufletul nostru“ (*Sărmanul Dionis*). (Am fi recunoscători celor ce-i atribuie lui Eminescu reminiscențe din gândirea orientală - dacă și-ar reaminti că *Zoroastru* era invocat în contextul nașterii unui *prunc al mântuirii*; după cum sibilele din sonetul *Veneția* întrezăreau același miracol). Aceste „forme ordonatoare ale sensibilității“ (I. Kant) stimulează, și în poezia eminesciană, sentimentul „trăirii infinitului în realitatea finită“ (Fr. Schlegel). În ms. 2272 B, f. 39-66, citim: „*din adânc necunoscut*“ (din vis? din cercurile gândirii? din jalea ființei trecătoare?) se arată „*un geniu*“. Termenul poate fi și astăzi judecat potrivit cu normele limbajului aulic. Cu două secole în urmă, geniu aveau cei dăruiți de a vedea dincolo de contingent. Geniul este călăuza „chipului de lut“. Dacă Absolutul se regăsește, în afara subiectului, în balansul dintre *real* și *ideal* (în viziunea lui Schelling), dacă se poate admite, o dată cu Leibnitz, că în spațiu sesizăm ordinea coexistențelor posibile, „înseamnă că geniu locuiește în Absolut precum în „casa sufletului“ („*Heimwech*“, după Novalis). „*Zare*“, „*mări*“, „*mișcătoarele cărări*“, „*umbra*“, „*apa... în cercuri*“, „*adânc necunoscut*“ sunt componentele acestui orizont al spiritului eminescian. Geometria sa vastă se deschide și se închide potrivit cu timpurile verbale: „*Privea*“, „*au fost căzut*“ (forme ale trecerii), „*începe a roti*“, „*se încheagă*“ (prezentul răsfrânt“), „*o să-(i) apară*“ (o formă a iluminărilor).

Adevărata poezie „plutește în Adevăr“, în Lumina lină (în irealitatea adevărată): „*Un cer de stele dedesubt/Deasupra-i cer de stele*“. „*Adâncul*“ luminos din Luceafărul este asemănător cu „nepătrunsul ascuns“ reprezentat metaforic de Lucian Blaga. Ceea ce, privind printr-un ochean întors, era *moarte* la Schopenhauer înrăurește sintagma „*dorul nemărginit*“, dorul pentru armonia universală, pe care Mihai Eminescu îl invocă simplu, cu privirea îndreptată spre „icoana stelei“.

Lumina-izvor este, după N. Crainic, „o lumină anterioară lumii create și e de natură veșnică și spirituală. Geneza însăși vorbește despre ea; e o iradiație a ființei divine“. Un mare mistic răsăritean, Sfântul Simeon Noul Teolog, ne spune că această lumină „merge înaintea lui Dumnezeu“, ca o

strălucire orbitoare a slavei Sale. Să ne reamintim că Sfântul Apostol Pavel ne învață că „Dumnezeu locuiește într-o lumină inaccesibilă“ muritorilor, iar Evanghelistul Ioan - că „Dumnezeu e lumină“.

„*Un soare de s-ar stinge-n cer/S-aprinde iarăși soare*“ reprezintă un binom prozodic al desăvârșitei viețuiri cosmice: din noaptea cerească se întrupează înseninarea: „*Lumina și-o revarsă*“, „*Răsare... liniștit*“, „*Sub raza ochiului senin*“.

„Cu farmecul *luminii reci*“, spațiile se iluminează prin fragmentarea umbrelor: se văd „crângurile“ învăluite de rotirea thanatică a florilor de tei, dar și „gândurile“ pătrunse de monodia trecerilor. Democrit spunea că „atomii spiritului trebuie să se afle în echilibru“. Nu credem că toate aceste siderale drumuri eminesciene sunt evadări „din spațiul nostru prea strâmt“ (G. Călinescu). Filosoful german G. Simmel, citat de eminescologul Grigore Scorpan, credea că „*sufletul* simțind această strânsă intimitate, care îl leagă de Dumnezeu, *se unește cu El*, încât alcătuiește o unitate mistică“.

De la o clipă - la altă clipă a trecătoarei sale vieți, „chipul de lut“, cel ce e înzestrat cu o supraconștiință, aceea a Revelației divine, se bucură și se întristează pentru tot ceea ce vestește ceasul proxim al „*petrecerii*“ omenirii spre nesfârșita ziuă; de aceea, de peste un secol, recuperăm metaforic infinitul și prin inflorescențele și înseninările eminesciene. O explicație ne-o oferă Edgar Papu: „Personalitatea genială devine văzătoare, știutoare și creatoare ca însăși natura eternă...“

O revelatoare filă a acesei „naturi eterne“ poate fi recunoscută în postuma *Când crivățul cu iarna* (1872). Precum Aristotel așezase sufletul în inimă, tot astfel, Eminescu Îl aduce pe Dumnezeu (aflat în propria Lumină, cum ne învață Sf. Dionisie Areopagitul) în grădina anotimpurilor. De aceea, iarna eminesciană nu este un anotimp astronomic, ci o formă a gândirii. În manuscrisul 2259 („*Eco*“ - „*Sara pe deal*“, „*Feciorul de împărat fără stea*“, „*Povestea magului călător în stele*“, „*Memento mori*“) dăinuiesc ecourile lecturilor din biblioteca Universității berlineze, dar se răsfrâng și note din efluviile lui Richard Wagner; ele pot fi și prelungiri ale „scriiturii taciturne“ (termenul lui Michel Tournier înnobilit de acad. Eugen Simion). Cele 94 de versuri ale poemului *Când crivățul cu iarna* proiectează o imagine sapiențială, o extensiune spre tărâmul misterios al „lumii cei tăcute“. Timpul își caută adăpost în sipetele crivățului. Ierburile lungi ale câmpiei au fost îngropate sub cenușile albe. „*Lanurile de-argint*“ au orbit - ca Ho-

mer. Nordul Ideii prezidează heraldica polară. Și totuși, din văzduh coboară *duhul luminii*: „Lumina se-împrăștie în pânză luminoasă“. Liniile timpului se amestecă („*Îmi pare că e vară*“) la fel cum uneori spațiul unei clipe ne pare spiralat. Spre ce țarm călătorește luntrea sufletului când „crivățul cu iarna“ se-nfășoară în jurul gândurilor desferecate? Precum în *Cântarea Cântărilor* biblice, în vreme ce dragostea pentru desăvârșire triumfă, umbrele tărâmului făgăduinței sunt tot mai lungi: „*Pe-a malurilor arbori și frunza este mută/Misterul lin surâde pe lumea cea tăcută*“. Epitetul moral „*pânză luminoasă*“ amintește decorația contraforților din sfintele locașuri bucovinene. Câtă iubire -atâta murmur de lumină. Uneori însă, lumina pământeană este identificată cu o exuberanță a elementelor.

Înclinăm să credem că multe dintre postumele eminesciene sunt taine răscumpărate. Ne referim, între altele, la simfonismul grav, cuprinzător de emoție mistică, al manuscrisului *Cu pânzele - atârinate* (ms. 2276, 1880, trei decade). Într-o tonalitate iambică, cu subtile abateri de ritm și măsuri variabile imaginând „cadența“ valurilor și caligrafia nourilor, această elegie figurează - prin cele trei „cercuri“ lirice - sfera unității lumii: *cercul sideral* („O, stelelor, stelelor/Nenumărătoare...“); *cercul naturii în veșnică primenire* („De ce căderea florilor/Ș-a frunzelor ne doare? O, norilor, norilor...“); *cercul curajului creștin de a înțelege taina vieții* („În cerc totdeauna/Urmăm al nostru mers/Ca Soarele și Luna/Rotind în Univers/Un crez adânc pătrunde-va de-a pururi omenirea/Că undeva, undeva e fericirea...“).

În postuma *Cu pânzele-atârinate*, Mihai Eminescu ne încredințează că *veșnicia* și *vremelnicia* sunt mărimi conjuncte ce reflectă „manifestarea universală a Ființei unice și nemanifestate“. Creatorul lumilor se află în centrul acestor imagini și reamintim că filozoful Plotin echivala Centrul primordial cu Părintele luminilor. Dacă timpul înseamnă o înlănțuire (logică) de mărimi egale, elegia lui Mihai Eminescu figurează - într-un limbaj accesibil - semnul celest al duratei. Credem că aceeași tensiune creatoare furnizează teorema „gradelor ființei“. „De ce rămân atâtea-n veci/Și numai omul moare?“. În „liniște de vânt“, „cu pânzele-atârinate“, corabia de aer a idealului se află „departe de pământ“. Aglomerarea de substantive concrete sugerează materialitatea uranică a tabloului - în aceeași arhaică ecuație cu determinările formelor adverbiale. Înțelegem că „realitatea“ conturată prin aceste forme scrise se subordonează „irealității“ luminii nevăzute, dumnezeiești. „Sunt gânditori creștini - scria Nichifor Crainic - care afirmă, ca

Toma de Aquino, că puterea credinței ar fi dobândită și sunt alții ca Ioan Damaschin, care o socotesc înnăscută. Dintre marii mistici, nu cunosc nici unul care să fie de părerea lui Toma de Aquino. Dimpotrivă, psihologia mistică se întemeiază pe *instinctul religios* (s.n.) considerat partea cea mai adâncă și mai ascunsă a sufletului omenesc“.

Mihai Eminescu certifică printr-o întinsă, prestigioasă cultură existența nobilului „instinct religios“. Este însă pregătită această „corabie“ a gândurilor (a idealurilor) să înfrunte răscolirea stelară a vremurilor? Sub „cercul“ de valuri de aer apar și se trec florile, foile, se înveșmântează în umbre slovele norilor. Este ceasul când, stârniți de o liniște îndoliată, aflăm, încă o dată, că „omul moare“. Mirajul fericirii (pe care unii îl definesc prin antinomii) ne supraviețuiește. Dar sunt acele *stele* îndeajuns de primitoare de lumină, sunt *icoane*? Și sunt ele atât de îmbelșugate cu veșnicie - spre a ajunge, precum aripile Sfintei Cruci (simbolizând repetabila jertfă și Înviere a lui Iisus), să treacă prin cele „două nopți“ ale sufletului? Drumul lor (o elipsă) se aseamănă căilor „norocului“ omenesc - în suavă discordanță cu aparenta neclintire a lumii ideale. Poate fi deci oprită vremea care ne străbate destinele - acum, când astrele „rotind în univers“ aruncă asupra noastră numai frânturi de raze? Și atunci - unde se află *lumina cea adevărată*? Instrumentația imaginilor din strofa a treia (șase verbe) ne îndreaptă atenția spre o altă interogație, aceasta rămasă într-o variantă a textului: „De ce atâta plângere/A tuturor soarte/E ardere-stingere/Viață și moarte“. (ms. 2276, f. 113). Dacă ne ignorăm menirea de a fi în comuniune (*în cuminecare*, cum ar spune C. Noica), dacă neiubind adevărul - vom umbri chipul desăvârșirii, oricât de cutezătoare ne vor fi năzuințele, ele se vor întoarce ca razele „stângi“. Tot astfel se purifică, devenind uneori de „ne-înțeles“, „gândul“ ce „străbate“ poeziile *Dintre sute de catarge, La steaua..., Stelele-n cer...*

Într-o lume părănd a fi înveșnicită (cu astrele și cu florile sale), iubirea (fără de prihană, cum o numește Sf. Simeon Noul Teolog) nu poate fi egocentrică. Ea se întregește prin *ceilalți*, se înduhovnicește și dobândește bogăția de flacără și duh. Ea se aseamănă apelor începătoare și corolelor care însoțeau vechile manuscrise ale Scripturilor în care *neofilirea* oglindește miracolul „Luminii line“. Peste decenii, poetul Nichita Stănescu va constata: „Stele sau pulberi de stele suntem toți“. Am adăugat că firmamentul (alcătuit - după Emil Cioran - din „lacrimi cosmice“) este expresia eminesciană a aceluși „illo tempore“, așezat în barbianul „mântuit azur“ cu simplitatea „coloanelor

fără de sfârșit“. (Unul dintre acești stâlpi ai Universului a fost apropiat de pământ și de cuvânt de către sculptorul Constantin Brâncuși). Miriade de aparențe, bulgări de petale (sunt oare acestea „pânzele-atârnat“?) confruntă destinul poetului Mihai Eminescu cu o străveche, sfântă suferință, aceea de a ne-ieșirii din Fire. Iată, însă, că pânzele acestei „corăbii“ de cuvinte nu au căzut; s-au adunat numai și sunt în așteptarea ceasului ridicării brațelor în rugăciune, în înalturi, spre acele nevăzute câmpii elizee, curgătoare în ele însele.

Alcătuită din elemente aparent statice (conturul lor e susținut de vocalele semiînchise și de consoanele intensificatoare „*O, stelelor, stelelor*“; „*O, norilor, norilor*“, „*Undeva, undeva*“), poezia *Cu pânzele-atârnat* (un pastel elegiac, o meditație și o rugăciune abia începută) exprimă, credem, corespondența psaltică a epitetului „*crez adânc*“. Metafora „pânze atârnat“, adjectivul-epitet „*nenumărătoare*“ (un „necuvânt“, în accepția lui Nichita Stănescu) definesc distanța între tărâmul liniștit al cerurilor și „pânzele“ (giulgiurile) vremelniciei omenești. Uneori însă, cum s-a văzut, un mormânt poate urca la cer. Numai Domnul alege. Corabia poeziei - în largurile vieții rătăcitoare -, poate reface, prin plutirea în apele sufletului, zborul biblic al Duhului Sfânt deasupra valurilor.

Toate aceste trăiri spirituale au modelat discursul poetic (de o aristocratică profunzime, de o gravă simplitate) și sunt o expresie a desăvârșirii personalității. Triumfă ideea că Mihai Eminescu, neumbrind prestigiul nici unuia dintre premergătorii sau contemporanii săi (și cu atât mai puțin pe acela al scriitorilor de la cumpăna mileniilor!), concentrează în cele 44 de caiete-manuscris (în sfârșit, „multiplicate“ electronic, așa cum a năzuit filozoful C. Noica) energiile creatoare ale timpului care de atunci nu a încetat să-și rostească elegiile.

Cercetând evoluția unor străvechi vocabule precumpănitoare în lexicul creștin (*a crede, credință, crez, crezământ*) în poeziile antume și postume, am avut proba consonanței morale și acestora cu puritatea tiparelor lirice. În contexte temporale diferite, îl regăsim pe Mihai Eminescu neliniștit în fața secularizării, a îndoielilor, a îndepărtării de dreapta-credință: „*Prea am uitat de Dumnezeu/Precum uitarăm toate...*“. Cu febrilitatea căutării adevărurilor confluente, poetul își apropiase (în „*lumea căutată*“) un model al transcenderii spre nivelurile suprapuse ale cerului; acesta va fi semnul descris de eros, philia și agapia, pentru că „tristețea lui Eminescu nu e în

fața neființei și a iraționalului“ (C. Noica). În călătoria către patria sufletului, poetul învinge inerțiile - *mai întâi prin trăirea temeiurilor credinței: „... Să văd trecând în haină cuvenită/ Acele gânduri ce atunci când apar/ Nemuritoare par...“* (O, te-nsenină, întuneric rece, 1872). Covârșitoare va fi fost această apropiere a lui Mihai Eminescu de „universu-n rugăciune“! (Memento mori, 1872). Sonoritatea nobilă a latinității (verbul „credo,-ere“, substantivul „credentia“) condiționează structura „dicționarului“ poetic al credinței, convingerilor, socotinelor, devoțiunilor, statorniciilor, nestrămutărilor, fidelității, încredințărilor. Nu ne surprind - în opera poetică - cele 45 de întrebări tranzitive (față de numai 16 ipostaze intransitive) ale verbului „a crede“. Planul intransitivității exprimă convingeri ferme despre existența Absolutului divin. Ele sunt sinteze ce se raportează, credem, la principiile transcendenței.

Consemnăm în opera eminesciană nouă valori ale substantivului „credință“, trei ale metaforei-simbol „crezul“ și o întrebare a arhaicului „crezământ“ („necredință“, în forță neretorizată, nuanțează „statistica“ de mai sus, care se refuză oricărui model de hedonism arhivistic). Identitatea conștiinței *sinelui* poetic cu experiențele mistice, cu suprarrealitatea pacifică se re-structurează prin analiza paradigmei sensurilor prime (reflectate în variantele tranzitive) ale verbului „a crede“: „Credeam ieri că steaua-ți e-un suflet de înger/ce tremur-n ceruri“ (La o artistă, 1869); „Iar de-aș muri vreodată (...) Crezi c-o să-ncet din stele mai mult a te iubi?“ (De-aș muri ori de-ai muri, 1869); „Tu crezi că eu degeaba m-am coborât din stele/Purtând pe frunte-mi raza națiunii mele?“ (Întunericul și poetul, 1869). Această alăturare de verbe (sensibile la cunoașterea imediată, pământeană) înregistrează o tensiune superioară atunci când versul devine aforistic: „Voi credeți în scrisul vostru, noi nu credem în nimic“ (Epigonii, 1870).

Transparența acestor vitralii filologice (*a crede, credință, crezământ*) rezultă din plăsmuirea lor sensibilă în stăruitoare incendii lăuntrice. Dincolo de contextele gramaticale (în sfera cărora se deplasează liber predicății și parabole), verbul „a crede“ reflectă și energia timpului istoric. Tabloul dramatic *Mureșan* (1872) conține idei, referințe ce individualizează un destin aflat nu foarte departe de „riviera“ goetheeană. Mihai Eminescu îi adaugă propriile reflexii juvenile: „De-ar fi fost rău adesea num-o dată,/Aș crede că-ntâmplarea oarbă, nevinovată/A grămădit în mersu-i, dar fără ca s-o știe/ Atâta nefericire pe țara mea pustie./ Dar nu! e-atâta minte - atâta plan de

rele/ S-a grămădit puternic în viața ginții mele/Încât îmi vine-*a crede* că
sâmburele lumii/ E răul...”

Pe Mihai Eminescu, Providența l-a înzestrat, ca pe magul său călător, cu „nemargini de gândire“. „Am pus în ea o parte a sufletului meu“, scrie poetul despre menirea creației, iar triplul epitet care urmează („E partea *cea mai bună, mai pură și mai sfântă*“) pare desprins din *Didahiile* altui timp. Modelele semiotice descriu o traiectorie a iubirii desăvârșite: „Zburând la Dumnezeu“. Sfântul Efrem Sirul spune că „rugăciunea este convorbirea noastră cu Dumnezeu“.

„Căci omul tot în Tine *crede*“ citim în postuma *E împărțită omenirea*, 1876. Este aceasta „*Credința simplă* - însă sinceră, adâncă“, regală între simțiri (*Dumnezeu și om*, 1873). Simplitatea desăvârșitei libertăți launtrice și puritatea penitentă sporesc proporțiile imaginilor: arcade, stele de piatră, icoane bizantine brodate pe sfintele veșminte. Generații știute și neștiute s-au învrednicit prin dreaptă credință de „Lumina lină“ a îndurării și a iubirii desăvârșite. Ispitele olimpiene și impulsurile delirante umbresc aceste privilegii adânci. Actual ne apare strigătul lui *Sarmis*: „La ce-aș mai cere-o țară în care *nu-i credință*/ Unde un frate pe-altul s-ucidă-i cu putință?“ (*Gemenii*, 1881). Pretutindeni, în poezia gnomică eminesciană, lirismul se întâlnește cu erudiția. În *Odă (în metru antic)*, fiecare dintre ipostazele tranzitive ale verbului „*a crede*“ se cere raportată la contextul formelor anterioare variantei selectate și publicate de Titu Maiorescu în 1883. *Manuscrisul 2277/f.24-26* amintește de modelul horatian: „Nici *credeam* că pot să mor vr’odată“, cu încheierea: „Coborâi cu ochi nemișcați în gloată“. În varianta proximă, versul final conține reflecții asupra sacrality. Eroul liric parcurge „trepte sfinte“ ce se deschid spre „majestatea mării“ - spre a se înălța apoi în Empireu, la „steaua singurătății“. Varianta finală a *Odei (în metru antic)*, cea de a opta, se află în ms. 2282. Într-o formă datând din 1880 (*Amintirea unui ideal*, poezie scrisă în timpul elaborării rugăciunii - sonet *Răsai asupra mea*), frapează insistența imperfectului „*nu credeam*“ în confruntarea cu perfectul simplu „*răsăriși*“. Se suspendă astfel „voluptatea morții“ (aceea care amplifică neliniștile ființei - până la strigătul sfâșietor din finalul poeziei *Mortua est!*). Ca să poată înfrunta, prin creație, dezolarea adâncurilor thanatice și spre a ajunge în *pacea ideală a timpului sacru*, poetul Mihai Eminescu rostește purificatoarele verbe ale rugăciunii creștine. Credința este o parte a ființei morale a acestui mare spirit (trimis - într-un necrolog

ale cărui conotații sporesc acum, după publicarea ultimelor 93 de scrisori „veroniene“, tocmai de către puțin-inocentul Caragiale să „supraviețuiască“ în... Nirvana indiană). Precum psalmistul, poetul gândește, se smerește, se roagă pentru ceilalți. Adesea nedreptățit, Eminescu a reconstituit câteva clipe din ora astrală a transcenderii din „*valul ce ne bântuie*“.

Poezia *Răsai asupra mea* (1880) integrează în forma fixă a sonetului mărturisirea poetului cunoscător al „splendorilor evlaviei“ (N. Crainic). Lumea empirică e departe în ceasul epifanic al contemplației mistice. Cu modestia monahilor și pustnicilor (reamintim că, în familia poetului, mai mulți tineri și tinere au îmbrăcat rasa călugărească, „îngropându-se de vii“ în canoane și umilință), Eminescu aduce în fața icoanei Preacuratei solia neliniștilor noastre: „*Străin de toți, pierdut în suferința/Adâncă a nimicniciei mele...*“.

Pe netezimea acestei icoane poetice (și muzicale) a Maicii Domnului nu se mai văd culorile, ci numai lumina spovedaniei, trecerea liniștită a sunetelor (vocalele au întâietate în cântarea liturgică): „*Răsai asupra mea, Lumină lină/ Ca-n visul meu ceresc d-odinioară/ O, Maică sfântă, pururea Fecioară/ În noaptea gândurilor mele, vină*“.

Maria, prototip al îngerilor, lumină neprihănită, „rugul“ ales care a adus între oameni „Lumină din Lumină“, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat“, reprezintă, în gândirea eminesciană, conștiința *speranței, a credinței, a iubirii*, o valoare absolută, fără de care cu greu ne-am fi adunat din adamica risipire. Cu povara păcatelor (unele speculate furibund de neiubitorii de credință și intrate, ca note dispartate, în memoria manuscriselor), poetul știe că nu va rămâne captivul cuvintelor din „noaptea gândurilor“. Oricât de temerare, ele nu-i vor dărui împăcarea cu sinele profund. Verbul „*a răsări*“ (recurent în poemele cu valoare existențială) ordonează firea răvășită: „*visul ceresc d-odinioară*“ pare uitat, amestecat în proza amară a renunțării, patimilor, remușcărilor. Cândva, în copilărie, monahiile de la Agafton îl povățuiseră să se roage neconținut Maicii Domnului. Iată-l acum pe fostul student berlinez, lângă pragurile netrecute ale vremii din urmă, vorbind cu Ea, fără teamă: e (prea) multă noapte în suflet, mângâierea mamei se mai aude numai în foșnirea rece a ramurilor de salcâm din țințirim, remușcărilor se prăvălesc spre sufletul curat, precum năvălesc apele justițiarie ale potopului („*adânc noian de vină*“). Speranța pare înghețată, fiindcă drumul cel drept a fost cotropit de frigul neiubirii. Așa cum s-a

văzut, foarte tânăr fiind, rugătorul de astăzi își găsisse într-o chinovie călăuza spre idealul de frumusețe creștină. Grea e acum singurătatea acestui glas („*străin de toți*“), profundă îi este suferința („*adâncă a nimicniciei*“). Poetul își duce crucea sufletului cu stoicism: „*Ce suflet trist/Mi-au dăruit părinții din părinți/De-au încăput numai în el/ Atâtea suferinți...*“ (*Ce suflet trist*, 1880). Aceste răscolitoare cuvinte, pe care numai înaltele conștiințe le-au împărtășit - cu atâta franchețe - semenilor lor, au fost rostite în fața Domnului, cu mulțumirea celui mântuit: „Cred, Doamne, ajută necredinței mele!“ Aceasta - pentru că poetul păstrează „nostalgia Paradisului“ (cum spune Nichifor Crainic). De aceea, verbele rugăciunii (la *prezentul etern* și la *imperativ*) exprimă tonul vibrant, aspirând spre contopirea „rugăciunii inimii“ cu murmurul luminii de Vecernie. Cine revede textul sonetului *Ră-sai asupra mea* și-l poate imagina pe cel ce a întregit astfel psalmodierea - Sfântul Antim Ivireanul - spre cinstea și nerătăcirea unui neam care, în anii copilăriei lui Iisus, se pregătea să rostească, vreme de nesfârșite milenii, elegii și imne îndumnezeite. Poate de aceea, C. Noica ne spunea că avem „o formă de prezență fizică a lui Eminescu, mai adevărată și mai cuprinzătoare decât apariția de o clipă a omului viu“. Această certitudine nu este un fapt de succesiune (potrivit cu „mutațiile“ elegant-interpretative), ci unul de *continuitate*, asemenea Luminii, pe care poetul a transformat-o într-un subiect existențial. Ca în biserica din Ipotești, unde, acoperite de sunetele clopotelor și de tăcerea cețurilor, icoanele exterioare au un nimb negru, sufletul eminescian e împrejmuț cu raze vălurite. Ca în icoanele pe sticlă din veacuri făgărășene, culorile, aparent nete, se adună în afara ramelor de lemn ușor, într-un spectru al comuniunii. „Credința zugrăvește“ și întemeiază marea poezie.